

מבוא נכתב על ידי אלון גרינפס עו"ד

כיום, במרבית העסקאות המתבצעות בין חברות וכן בין אנשים, להבטחת קבלת התשלום מידי המזמין (הקונה), נהוג כי במעמד העסקה הקונה מוסר למבצע (המוכר) שטר לפירעון עתידי.

לשם הבטחת התשלום על ידי הקונה, קבע המחוקק בפקודת השטרות (נוסח חדש) (להלן: "דיני השטרות") כי עצם נתינת השטר (שיק) למוכר מהווה הדבר חוזה נפרד מעסקת היסוד (העסקה המקורית), שבו מתחייב הקונה להעביר למוכר את הסכום הנקוב בשטר. כוונת המחוקק המקורית הייתה לעודד תשלום באמצעות השטר בניגוד לצורך לשלם בכסף מזומן דבר הכרוך בסיכונים רבים בעיקר כאשר הסכום הוא גבוה.

נהוג גם בעולם שכירות של דירות בין המשכיר לשוכר, כאשר נחתם חוזה שכירות, אחד מתנאי החוזה להפקיד בידי המשכיר שטר חוב למילוי החוזה.

כאשר מתגלע מחלוקת ונותן השטר לא מכבד אותו, על מקבל השטר לפנות להוצאה לפועל. דינו של שטר כדין פסק דין אין צורך בהגשת תביעה כספית לבית המשפט. על נותן השטר באם ירצה להתגונן להגיש התנגדות לביצוע שטר. בהתנגדות ניתן להעלות טענות משפטיות על פי חוק ההוצאה לפועל ופקודת השטרות.

טענה משפטית נפוצה בהליך ההתנגדות :

כשלון תמורה

אחת הטענות בעניין זה הינה כישלון תמורה. מדובר אפוא בטענה לפיה מושך השיק מסר את השטר למוכר, בעבור תמורה מסוימת אשר לא התקבלה. דהיינו, כישלון תמורה הינו מצב בו ניתן שטר בעבור תמורה מסוימת אך תמורה זו לא התקבלה בפועל. במסגרת הגנה זו, המתנגד לביצוע השטר טוען כי הוא לא קיבל את התמורה בגין השטר ועל כן אין להורות על פירעון השיק.

כשלון תמורה הינה טענת הגנה היפה בדרך כלל כלפי צדדים קרובים – דהיינו, קרבה בין מושך השיק לבין הנוטל. טענה זו איננה טובה כלפי צדדים רחוקים אשר יש בהם אוזח כשורה. טענת כשלון תמורה עומדת לזכותו של מי שנטל את השיק בעבור תמורה אשר לא התקבלה בסופו של היום. עם זאת, במידה ונוטל השיק העביר את השטר לצד שלישי תם לב, וגם אם התמורה למושך השיק לא נמסרה, החוק יעדיף בדרך כלל את קיום השיק על פני ביטולו.

למעשה, כשלון תמורה הינה אחת הטענות השכיחות ביותר בקרב חייבים בהוצאה לפועל. לא אחת, חייבים אלה טוענים כי אין לבצע את השיק המקיים את חובם וזאת בגין העדר תמורה וכשלון תמורה. הדוגמא הקלאסית לכך הינה מקרה בו אדם מסר שיק בעבור שירות מסוים, אך השירות לא התקבל והאחרון מבקש שלא לפרוע את השיק שניתן בגינו.

טענת כישלון תמורה מתחלקת לשלושה חלופות :

כשלון תמורה – מלא, חלקי בלתי, קצוב וחלקי קצוב.

הדרך הטובה ביותר בעבור החייב הינה הוכחה כי מדובר בכישלון תמורה מלא. כישלון תמורה מלא הינה הגנה כנגד שטר, לרבות בין צדדים סמוכים, באחד משני המקרים הבאים – במידה ומוכר

הסחורה לא סיפק את הסחורה שהבטיח, או במידה והמוכר סיפק חלק מהסחורה או סיפק סחורה שאינה מתאימה למוסכם ו/או למקובל בין הצדדים והרוכש הודיע על ביטול החוזה, בהתאם לסעיף 7 לחוק החוזים (תרופות בשל הפרת חוזה), התשל"א-1970 וסעיף 14 לחוק המכר.

כישלון תמורה חלקי בלתי קצוב הינו כישלון תמורה אשר המקרה הקלאסי שלו הוא כאשר מסופקת סחורה פגומה שאיכותה נפל מן המוסכם או המקובל בין הצדדים. היות והערכת שווי התמורה החלקית עלול להימשך זמן רב, וזאת משום שיש לערוך חשבון המאזן בין הסחורה לבין הנזק, כישלון תמורה חלקי זה לא יכול להיות הגנה טובה בתביעה שטרית. התרופה של הנפגע במקרה זה תימצא בהגשת תביעה לפי עסקת היסוד להשבת חלק מהמחיר החוזי של העסקה.

כישלון תמורה חלקי קצוב – מדובר במקרים בהם כישלון התמורה הינו חלקי אך ניתן לאמוד אותו בקלות יחסית. פרופ' לרנר סיכם את ההלכה הנוגעת למהות כישלון התמורה החלקי הקצוב באופן הבא. מדובר בכישלון תמורה הבא לידי ביטוי במקרים בהם המוכר סיפק חלק מכמות הסחורה המוסכמת, והיחידות לפי ההסכם היו "יחידות זהות במחיר אחיד לכל יחידה".

דהיינו, מסירת חלק מן היחידות היווה כישלון תמורה חלקי וקצוב. במקרים אלה, די בפעולה חשבונית פשוטה על מנת להעריך את הנזק שנגרם לרוכש, ואין צורך לפתוח ב"דרישה וחקירה של עדים" או עמידה על היחס המורכב שבין שווי הממכר שהוסכם, אשר לגביו ניתנה תמורה, לבין שווי הממכר בפועל.

לרנר התייחס לכך בספרו - "במקרה זה גובר האינטרס למנוע ריבוי הליכים משפטיים, ולכן מתיר בית המשפט להתגונן נגד השטר בטענת הכישלון החלקי, לחשב את שיעורו, ולפסוק באופן חלקי לטובת האוחז. עם זאת, כאשר כישלון התמורה החלקי הוא בלתי קצוב, עריכת חשבון הנזק מצריכה בירור העלול להימשך עת רבה, וההשהיה הייתה גורעת מערכו של השטר".

מורכבות מצבי הביניים

כפי שצוין לעיל, כישלון תמורה הינה טענה נפוצה במסגרת התנגדויות לביצוע שטר. כאשר התמורה לא סופקה כלל, או כאשר מדובר היה באספקת תמורה חלקית וקצובה, סביר להניח שהדרך להתנגדות בגין העדר התמורה איננה מורכבת יתר על המידה. עם זאת, בתי המשפט מתמודדים מדי יום עם מצבים מסובכים הרבה יותר. לדוגמא, האם אימו של ילד אשר עזב את חוג הקראטה באמצע השנה תהיה חייבת לשלם.

כפי שקבע בית המשפט בע"א 665/83 בנק לאומי לישראל נגד אליהו בן עליזה, פ"ד לח(4), 281, עמ' 290-291.

"אם בעת הכישלון מצוי עדיין השטר בידי הנפרע, קמה חובתו להחזיר את השטר לעושה (או את השיק למושך). אם, בניגוד לחובתו זו, הוא מסחר אותו, נגועה התנהגותו במעילה באמון, והקניין, שהועבר על-ידי הסיחור לאוחז בעד ערך (להבדיל מאוחז כשורה), פגום אף הוא. לשון אחר: מושך השיק, בדוגמה דלעיל, רשאי להתגונן בטענה של כישלון תמורה לא רק נגד הנפרע אלא גם נגד תביעתו של האדם, לו סיחר הנפרע את השיק (אלא אם כן הוא "אוחז כשורה"). כלפי אוחז "סתם" עומדת הטענה, בין אם הלה ידע ובין אם לא ידע על כישלון התמורה, שכן דבק הפגם (כאמור) בקניין: ראה ע"א 407/62, בעמ' 1110. שונה המצב, אם השיק סוחר בעד ערך לפני כישלון התמורה, שאז עובר לנסב קניין ללא פגם, אפילו ידע שהשיק הוצא נגד תמורה עתידית (כגון הבטחה לספק סחורה). משקיבל הנפרע על חשבון הסחורה אותה הבטיח לספק "דמי קדימה" (הוא השיק), אין כל מניעה, שיסחר את השיק בקניין שלם ללא פגם. זמן הסיחור לעומת מועד הכישלון הוא איפוא קריטי לגבי אוחז בעד ערך (להבדיל מאוחז כשורה). אפילו סוחר לו השטר לא בעד ערך בפועל אלא בעד הבטחה מחייבת, מקנה לו מעמד זה (עקב הסיחור שקדם לכישלון התמורה) זכות תביעה נגד המושך, אף-על-פי שלזה האחרון הגנה טובה נגד הנפרע: סעיף 26 (ג) לפקודת השטרות [נוסח חדש]; ע"א

333/61; ע"א 576/61, בעמ' 1463 ועוד. הטעם לכך הוא, ששטר הוא שווה כסף, והוא נמסר לנפרע (בדוגמה דלעיל), לא כדי שיהיה מוחזק במשמרתו אלא על-מנת שינצלו כרצונו.

לדעתי חשוב לענייננו, הלכה פסוקה היא, שעל אוחז השטר נטל הראיה מה קדם למה, הסיחור או כישלון התמורה.

תחולת הלכת גויסקי

לפי הלכת גויסקי (ע"א 333/61 גויסקי נ' מאיר, פ"ד טז(1) 595, 598) כישלון תמורה מלא שאירע לאחר סיחור השטר אינו מהווה טענת הגנה טובה כנגד צד רחוק האוחז בשטר בעד ערך.